

Joško Božanić*

E-mail: josko.bozanic@gmail.com

Udruga Ars halieutica, Komiža

UNESCO Geopark Viški arhipelag, Komiža

Falkuša *Comeza-Lisboa* - brod iz UNESCO-ova Geoparka Viški arhipelag

Trideset godina svjetske promocije hrvatske maritimne baštine

Sažetak

Udruga za pomorsku baštinu *Ars halieutica* osnovana je u Komiži na otoku Visu 1986. godine. Povod za osnivanje udruge bilo je potonuće jedinstvenog tipa plovila, gajete falkuše, 26. kolovoza 1986. u Komiži (otok Vis). U to vrijeme ustanovljen je tim za istraživanje pomorske baštine. Projekt je bio usmjeren na istraživanje gajete falkuše, s idejom njene rekonstrukcije. Kroz naše istraživanje odmah smo uključili i druge tipove hrvatskih tradicijskih plovila - od Rovinja u Istri do Dubrovnika, od rovinjske batane i kvarnerskog guca, murterske gajete, neretvanske lađe i trupe, mljetske gajete do dubrovačkog galeona. U 1987. godini rekonstruirali smo povijesni tip gajete falkuše i s replikom *Comeza-Lisboa* prešli 43.000 kilometara s misijom promocije hrvatske pomorske baštine diljem Europe (Expo 1998., Lisabon; Palamós 1998.; Brest - Fête international de la mer et de marins 2000., 2004., 2008., 2012.; Regata Storica, Venecija 2005., 2006.; Bicentenari of the Norwegian Constitution, Oslo 2014.; XII Encontro de embarcaciões tradicionais de Galicia, Cabo de Crus 2015.; The Boats Festival on the Vltava river in Prague 2017.; Terra Marique - Heritage in Support of European Recovery, International Conference, Strasbourg, EU Parliament, 6. srpnja - ploveći gajetom falkušom do EU Parlamenta, Strasbourg 2022.). Povijesni naziv za područje istočnog Jadrana bio je *Terra Nauta* (Zemlja plovitbe), jer je u doba jedara plovidba duž Jadrana bila sigurnija duž istočne obale zbog brojnih otoka, morskih kanala i sigurnih uvala u slučaju oluja. Ova tisućljetna tradicija plovidbe očuvala se kroz projekt očuvanja kulturnog i pomorskog nasljeđa od Istre do Dubrovnika.

Cljučne riječi: Ars halieutica, falkuša, pomorska baština, Viški arhipelag, Jadransko more, tradicijsko ribarstvo

1. Uvod

Kulturna ustanova *Ars halieutica* osnovana je i započela s radom povodom brodoloma posljednje komiške falkuše *Cicibele* 1986. godine, a institucionalizirana je povodom izgradnje falkuše *Comeza-Lisboa* za EXPO 98 u Lisabonu 1997. godine.

Ars halieutica jedina je institucija koja se sustavno, već četiri desetljeća, (od 1986., kada je utemeljena) bavi istraživanjem hrvatske maritimne baštine. Fokus

* Professor emeritus, znanstveni savjetnik, predsjednik Udruge Ars halieutica, Komiža

njena istraživanja je upravo gajeta falkuša, jedinstveni tip mediteranskog ribarskog broda, koji je sačuvala ribarska tradicija Komiže na otoku Visu do sredine 20. stoljeća. To je jedinstven primjer u Europi da je o jednom brodu napravljeno tako sustavno interdisciplinarno istraživanje, koje je uključilo brodogradnju, navigaciju, ribarstvo, usmenu predaju, jezik, književnost, leksikografiju, halijeutičku etnologiju, tradicionalnu meteorologiju, toponimiju i antroponimiju, povijest i kulturnu antropologiju.

Poslije sustavnog interdisciplinarnog istraživanja, neprofitna kulturna ustanova *Ars halieutica* iz Komiže, pod pokroviteljstvom UNESCO-a i HAZU, sagradila je repliku najstarijeg sačuvanog ribarskog broda na Mediteranu - gajete falkuše. Istraživački tim, na čelu s inženjerom brodogradnje prof. dr. Velimirom Salamonom, rekonstruirao je ovaj povijesni brod. Istraživački tim *Ars halieutike* istražio je također cjelokupan kulturni i društveni kontekst kojemu je ovaj brod pripadao.

Slika 1. Porinuće falkuše *Comeza-Lisboa* na Dan sv. Nikole 6. 12. 1997. u Komiži (Matko Biljak)

Dok je, prema drevnom običaju, gorjela žrtvena barka u čast zaštitnika pomoraca, na jednom komiškom žalu pred gomilom od nekoliko tisuća ljudi, pred najvišim predstavnicima Svjetske izložbe u Lisabonu i pred kamerama brojnih novinara, portugalskih i hrvatskih, porinuta je u more nova falkuša, koju će njena kuma Simonetta Luz Afonso, direktorica portugalske izložbe na EXPO-u 98 u Lisabonu, krstiti imenom *Comeza-Lisboa*, povezujući tim imenom drevno ime Komiže i prijestolnicu Portugala, Lisabon. Rođena iz vatre i dima žrtvene barke, poput Fenixa, zaplovit će tog dana *Comeza-Lisboa* na svoje putovanje, koje traje već više od četvrt stoljeća. Dana 10. lipnja 1998., na Dan Hrvatske na Svjetskoj izložbi EXPO 98, u nazočnosti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i najviših autoriteta Svjetske izložbe, posada falkuše *Comeza-Lisboa* na vratima oceana - na ušću rijeke Tejo u Lisabonu, obaviti će ceremoniju prosipanja pepela komiške žrtvene barke, a za spas svih brodova i mornara svijeta. Bio je to ujedno i čin posvete komiške ribarske

epopeje, svih onih generacija brodograditelja i ribara, svih onih galiota Viškog arhipelaga, koji su kroz stoljeća veslali u najdužem veslačkom maratonu na svijetu dugom 75 km - u regati od Komiže do Palagruže.

Ti događaji imali su silan odjek, tako da se u mnogim sredinama probudio interes za obnovu zaboravljene maritimne baštine. *Ars halieutica* svojim je istraživanjem, a posebno projektom *Falkuša*, utjecala na pokretanje niza drugih projekata obnove tradicionalnih brodova, regata i festivala mora od Rovinja do Dubrovnika. Projekt *Falkuša* bio je prvi projekt obnove maritimne baštine u Hrvatskoj, a postao je najkompleksniji projekt te vrste u Europi.

Ars halieutica iz Komiže dala je svoj doprinos i utemeljenju geoparka na prostoru Viškog arhipelaga. U Komiži je ovaj projekt, u suradnji s Hrvatskim geološkim institutom iz Zagreba, pokrenut 2016. godine, a u travnju 2019. UNESCO je proglasio *Geopark Vis Archipelago* i uvrstio ga u *UNESCO Global Geopark Network*. Ovaj projekt pokrenula je ideja o potrebi svjetske valorizacije jednog jadranskog insularnog prostora, čija je izuzetno bogata prirodna i kulturna baština ostala sačuvana do danas.

Upravo geološka tektonska aktivnost ovog središnjeg pučinskog prostora Jadrana, koji se prostire na 6.600 km², od Visa do Jabuke na zapadu i Palagruže na jugu, s izljevima vulkanske lave u vremenu dinosaura, modelirala je podmorski reljef ovog akvatorija, što je omogućilo riblje bogatstvo na njegovim brojnim brakovima od Jabuke do Palagruže. To dokazuje i ribarska povijest ovog prostora, čiji je simbol postala komiška gajeta falkuša.

Simboličku vrijednost ove jedinstvene jadranske ribarske barke prepoznala je i Hrvatska kovnica novca, koja ju je otisnula na kovanici od 25 kuna 1998. povodom Svjetske izložbe u Lisabonu, a ove, 2025. godine, lik gajete falkuše - povijesne barke iz *Geoparka Viški arhipelag*, bit će otisnut na zlatniku od 100 eura.

Slika 2. Kovanica s likom gajete falkuše, Hrvatska kovnica novca 1998.

2. *Ars halieutica* - tri desetljeća svjetske promocije hrvatske maritimne baštine (1995. – 2025.)

U trideset godina udruga *Ars halieutica* sudjelovala je na brojnim događanjima, promovirajući hrvatsku maritimnu baštinu, što ćemo ovdje kronološki i prikazati:

1995.

Construção de navios em madeira na Croácia, Torre de Belem, Lisabon 1995.

Ars halieutica, u suradnji s Pomorskim fakultetom u Dubrovniku i Veleposlanstvom Republike Hrvatske u Lisabonu, organizira izložbu na kojoj je prvi put prezentiran projekt rekonstrukcije komiške gajete falkuše. Prezentacija: Velimir Salamon (*Ars halieutica*), Anica Kisić (Pomorski muzej u Dubrovniku) i Joško Božanić (*Ars halieutica*).

Seminario sulle Fonti per la Storia della Civiltà Marinara Picena

Međunarodna konferencija, San Benedetto del Tronto, od 21. do 22. listopada 1995.

Joško Božanić predstavlja rad *La Gaeta Falkusa Comisana - Vaso della Memoria Colletiva di una Comunità Organica Insulare alla Fine del Millennio*. Zbornik radova *Seminario sulle Fonti per la Storia della Civiltà Marinara Picena*

1996.

III. Forum of Debate on the Maritime Heritage of the Mediterranean, međunarodna konferencija, Barcelona, 28. - 29. 11. 1996. Joško Božanić, Nenad Bobanac, Velimir Salamon predstavljaju rad *Experience of Cultural Anthropological Approach to Reconstruction and Presentation of the Maritime Heritage*. Publicirano u Zborniku radova 1997.

The first European World Heritage Youth Forum, Dubrovnik, rujan 1996. - u organizaciji Velimira Salamona i Joška Božanića održana je radionica „Iskustvo barke“.

1997.

Porinuće gajete falkuše *Comeza-Lisboa* na Dan sv. Nikole 6. XII. 1997.

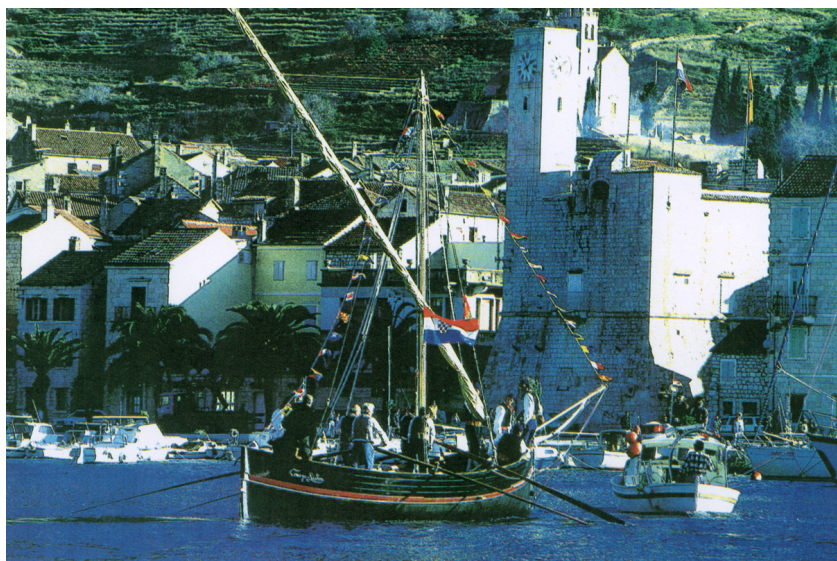
Poslije dvanaest godina interdisciplinarnog znanstvenog istraživanja, neprofitna kulturna ustanova ARS HALIEUTICA iz Komiže, pod pokroviteljstvom UNESCO-a i HAZU, sagradila je repliku najstarijeg sačuvanog ribarskog broda na Mediteranu - GAJETE FALKUŠE. Istraživački tim pod vodstvom prof. dr. Joška Božanića i prof. dr. Velimira Salamona rekonstruirao je ne samo ovaj povijesni brod, već i cjelokupan kulturni i društveni kontekst kojemu je taj brod pripadao. Rodila se barka iz dubina vremena, a *Ars halieutica* postala je prva hrvatska institucija za istraživanje maritimne baštine.

Na Dan svetoga Nikole, 6. prosinca 1998., pred dvije tisuće ljudi na žalu Gospe Gusarice u Komiži, uz nazočnost visokih predstavnika Svjetske izložbe iz Lisabona, krštena je i potom porinuta u more gajeta falkuša *Comeza-Lisboa*. Falkušu je izgradio

u svom malom škveru u Trogiru brodograditelj Tonči Bakica, prema projektnoj dokumentaciji i pod nadzorom konstruktora falkuše profesora Velimira Salomona.

Porinuće falkuše *Comeza-Lisboa* u Komiži 6. prosinca 1997., kojemu su bili nazočni svi najviši predstavnici EXPO-a 98 iz Lisabona, predstavljalo je simboličan početak 100. svjetske izložbe na kojoj je Hrvatska prvi put sudjelovala. Pred kamerama brojnih novinara, portugalskih i hrvatskih, porinuta je u more nova falkuša, koju će njena kuma Simonetta Luz Afonso, direktorica portugalske izložbe na EXPO-u 98 u Lisabonu, krstiti imenom *Comeza-Lisboa*, povezujući njime drevno ime Komiže (Comeza) i ime prijestolnice Portugala, Lisabona (Lisboa).

Navi di legno - Evoluzione tecnica e sviluppo della cantieristica nel Mediterraneo dal XVI secolo a oggi - međunarodna konferencija, Grado (Italija) 21. - 25. 5. 2007. Josip Božanić predstavio je rad *La spedizione del progetto Ars halieutica*.

Slika 3. Tri vertikale Komiže: kampanel crkve sv. Nikole na brijegu (s dimom žrtvovanog broda), toranj tvrđave Komuna za obranu od gusara (na rivi) i jarbol upravo iz vatre žrtvene barke rođenog Fenixa - gajete falkuše na Dan sv. Nikole, 6. prosinca 1997.

1998.

Gajeta falkuša *Comeza-Lisboa* sudjelovala je od 1. do 27. lipnja 1998. na EXPO-u 98 u Lisabonu. Na Dan Hrvatske na EXPO-u, 7. lipnja, izvedena je na falkuši ceremonija prosipanja pepela žrtvovanog broda iz Komiže (6. prosinca 1997.) u rijeku Tejo za spas svih brodova i mornara svijeta, u nazočnosti predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana.

A Expo98 permitiu que se recuperasse a tradição milenar da embarcação croata que há décadas desapareceu do Adriático

Cinzas da velha gaeta no Tejo

Caminhando sobre os oceanos

Recebido com cantares tradicionais, o Presidente da República croata, Franjo Tuđman, considerou «tudo fantástico» na exposição mundial

ANA SALGUEIRO

Recebido com cantares tradicionais emendados por dois grupos de jovens cantores, a quem nem sequer faltava o traje tradicional, tudo foi preparado de forma a que o Presidente croata se sentisse em casa. Depois de ter visitado o pavilhão do seu país — onde «a-minha» sobre os oceanos — e de ter passado pelo espaço dedicado a Portugal, o presidente croata foi apenas um «lá» tudo fantástico.

A fim de participar nas comemorações da Dia Nacional da Croácia, o Presidente da República, Franjo Tuđman, chegou-se a terra lusitana com um único objetivo: conhecer a fide falada Expo'98. Por isso, assim que chegou ao recinto da exposição dirigiu-se para a Praça Central, onde foi recebido com o habitual hino de bandeira, acompanhado de pelo acorde dos hinos português e croata. Já no Pavilhão de Portugal, assistiu a um discurso proferido por Torres Campos, comissário-

geral da Expo, que realizou a participação dos croatas na última exposição mundial do século, «acontecimento inédito na história deste país da Europa de Leste». Depois, chegou a altura de trocar prendas. Visado discretamente da Croácia, o Presidente ofereceu a Torres Campos uma agulha falkuša. Por seu turno, o comissário presenteou o visitante com uma

Também o Presidente croata ficou espantado com a genialidade da solução encontrada para o chão do pavilhão

peça em prato, representando um dos petos do Ocidente. Já perto do meio-dia, chegou a altura de conhecer o pavilhão em destaque. Assim que o Presidente chegou à entrada, dois coros receberam-no com músicas tradicionais. Porém, foi no seu interior que Tuđman ficou verdadeiramente surpreendido... constituído por uma imensa piscina coberta

ta por uma plataforma de vidro, a impressão que se tem é de que se está a andar sobre o mar. É uma sensação não foi indiferente ao Presidente que não se cansava de olhar para o chão enquanto andava pelo pavilhão.

Também entusiasmado com esse espaço ensaia Torres Campos, que não deixou de recordar as maravilhas da cidade de Dubrovnik. Segundo disse ao DN, os pavilhões de uma excelente ideia do que é a Croácia. Apesar deste país da Europa de Leste ter estado, durante vários anos, fechado para o resto do mundo, aproveitou a exposição mundial para divulgar a sua cultura, história, monumentos, arte...

Antes de abandonar o recinto, o Presidente não quis deixar de conhecer a «ilha» da exposição, por outras palavras, o Oceanário. A «ilha» e o «finho», o casal de lontras que constitui a principal atracção deste «aquário» foram objecto da atenção do Presidente croata que mostrou especial interesse em conhecer as distintas personalidades.

AD MAR. O escritor João Botelho olha ao mar em cinzas da velha gaeta

Slika 4. Svečanost prosipanja pepela žrtvovane barke iz Komiže na Dan Republike Hrvatske na EXPO-u 98 u Lisabonu 10. lipnja 1998. (Vijest iz dnevne novine Lisabona - Diario di Noticias)

Promediterrania 98 jordanes sobre: La vela Latina, regata i Prvi mediteranski kongres o latinskom jedru, Palamós, 27. - 28. 6. 1998., na kojem 28. lipnja falkuša Comeza-Lisboa sudjeluje u regati s brodovima Španjolske, Italije, Francuske i Maroka. Regata kreće iz Port Bo do Calella de Palafrugell. Ovo je prva regata u kojoj sudjeluje falkuša Comeza-Lisboa.

Bio je to veličanstven prizor kada smo promatrali gajetu falkušu kako dostojanstveno na vesla uplovjava u Port Bo. Bio je to prizor iz nekog drugog vremena! - izjavio je Santiago Alcolea Blanc iz Barcelone, predsjednik Amics de la Vela Llatina de Calella de Palafrugell. Joško Božanić predstavlja rad The boat.

1999.

Mare di Corda, *Viaggio nel mondo dei mestieri di costa e di mare*, međunarodna konferencija, San Benedetto del Tronto, 8. 8. do 30. 10. 1999., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *I pescatori delle isole di Diomede*.

2000.

Fête internationale de la mer et la marins, Brest, Svjetski festival brodova i mornara u francuskoj luci Brest u srpnju 2000. godine - falkuša ponovno kreće na Atlantik. Tom prilikom je falkuša *Comeza-Lisboa*, između 2000 brodova sa svih kontinenata okupljenih u Brestu, izabrana među 10 najzanimljivijih brodova, da bi o njima pariška TV *Planete Thalassa* snimila dokumentarni film *Brest 2000*. Organizatori ovog gostovanja bili su Joško Božanić, Velimir Salamon i Nikola Bogdanović.

Wooden Heritage Shipbuilding: Experience of the boat - Baby Boat Programme, International workshop, Dubrovnik, 15. - 19. rujna 2000., na kojem sudjeluje falkuša *Comeza-Lisboa* i baby falkuša *Molo*, a u organizaciji Velimira Salamona, Joška Božanića i Nikole Bogdanovića. Tom prilikom dr. Ingo Heidbrink, kustos muzeja u Bremerhavenu, izjavljuje:

Hrvatska ARS HALIEUTICA pokazuje da postoji i drugačiji način čuvanja i predstavljanja pomorske tradicije od uobičajenog u sjevernim zemljama, ... mnogo složeniji i obuhvatniji način. Oni ne moraju organizirati velike festivale, dovoljna im je jedna mala brodica da stvore izvanredno autentično ozračje ... Duboko je dojmjljiva bila predstava gradnje barke u kojoj su se glumcima aktivno pridružila djeca iz dubrovačkih osnovnih škola ... Možda bismo i mi trebali razmisliti o primjeni njihova iskustva predstavljanja autentične pomorske baštine djeci takvim malim intimnim priredbama ...

2001.

Premier encuentro de la inmigracion Croata su cultura en Chile y America latina, međunarodna konferencija, Universidad Magallanes, Punta Arenas, Chile od 20. do 22. 11. 2001., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Aportación de los Pescadores Croatas a la Industria Pesquera Mundial*.

2002.

Spozalizio del mare, festival mora u talijanskom gradu Cervia, svibanj 2002., na kojemu Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage*.

2003.

Maritime heritage, međunarodna konferencija u organizaciji Wessex Institute of Technology, Southampton, Malta 24. - 26. ožujka 2003., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *The Traditional Fishing Boats' Regatta from Komiža to Palagruža*.

Mondo della pesca incontra il mondo della scuola, Scambi Interculturali e gemellaggi tra Città, Scuole, Associazioni dei Paesi dell'Unione Europea, della Sponda Orientale dell' Adriatico e del Bacino del Mediterraneo, Ancona, 19. - 25. svibnja 2003., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Adriatic culture*.

Slika 5. Dva lika gajete falkuše - Velimir Salamon

2004.

Fête internationale de la mer et la marins, Brest, Svjetski festival brodova i mornara u francuskoj luci Brest u srpnju 2000. godine. Falkuša *Comeza-Lisboa* sudjeluje u Paradi brodova i u regati Brest - Douarnenes. Organizirana je izložba *Croatian maritime heritage* autora Velimira Salomona, u organizaciji Joška Božanića i Nikole Bogdanovića.

Congresso Internazionale della Cultura Interadriatica - Lingue, culture, geostoria, artistico - letteraria, Università degli studi G. d'Annunzio Chieti-Pescara, Dipartimento di studi comparati, listopad 2004. Joško Božanić predstavlja dva rada: *Interpretazione semiotica del fenomeno barca i Tradizionalna ribarska barka gajeta falkuša na najstarijoj transjadranskoj ruti* / *La Tradizionale barca peschereccia Gajeta Falkusa sulla più antica rotta transadriatica*.

2005.

Regata storica, festival mora Venecija, prva nedjelja rujna - gajetom falkušom *Comeza-Lisboa* sudjeluje u veslačkoj regati.

Joško Božanić organizirao je sudjelovanje povodom 250. godišnjice *Memoranduma za pravo ribolova na Palagruži*, kada je 36 falkuša sa 180 ribara otplovilo u Veneciju da bi predali *Memorandum* koji su potpisali svi komički ribari, kojim traže slobodu ribolova na Palagruži.

Maritime Heritage and Modern Ports, Second International Conference on Maritime Heritage, Barcelona 2005., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Semiotic analysis of the oral stories from the island of Vis*.

De Triremibus - Festschrift in honour of Joseph Muscat, međunarodna konferencija, Malta 2005., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *Gajeta Falkusa - The Boat from the Depths of Time*.

L'area adriatica, lingue, culture, geostoria artistico-letteraria, congresso internazionale della cultura interadriatica, Pescara, 6. - 9. rujna 2004., na kojemu Joško Božanić sudjeluje s radom *Interpretazione semiotica del fenomeno barca*.

2006.

Regata storica, festival mora Venecija, rujan - veslačka regata gajetom falkušom *Comeza-Lisboa*.

Mediterranean at the beginning of the new millennium. Agreements and disagreements, UNIMED: Međunarodni kongres u Rimu 21. i 22. rujna 2006., gdje Joško Božanić sudjeluje u pripremi Kongresa kao član The International Scientific Committee UNIMED.

2007.

The 6th European Triennial Maritime Heritage Congress, međunarodna konferencija, Rotterdam, Hvenmuseum, 16. - 18. travnja 2007., na kojoj Joško Božanić predstavlja rad *The Mediterranean fishing community as a cultural region*.

Repairs and Maintenance of Heritage Architecture, X. međunarodna konferencija, Prag 4. - 7. srpnja 2007. Wessex Institute of Technology Conference, Joško Božanić sudjeluje s radom *Lingua franca in the Dalmatian fishing and nautical terminology*.

V Congresso Internazionale della Cultura Adriatica, Nuova Serie - Francavilla al Mare - Split 14. -18. lipnja 2007. Joško Božanić predstavlja rad *Morski Čovjek. Memento baštinicima jadranskog arhipelaga / L'Uomo Marino - Memento per gli eredi dell'archipelago Adriatico*.

2008.

27 Fête internationale de la mer et la marins, Brest, 10 - 16. srpnja, organizirano je sudjelovanje 10 povijesnih hrvatskih brodova, 6 radionica, kulturni program i restoran s hrvatskim specijalitetima s ukupno 200 sudionika iz Hrvatske. U *Planète Thalassa* (Pariz), *Cédéric Barateau - Brest 2008* predstavljen je *srednjemetražni dokumentarni film* o pripremi projekta *Hrvatska na Atlantiku* za nastup na svjetskom festivalu *Fête internationale de la mer et la marins*. Republika Hrvatska je pod sloganom *Hrvatska na Atlantiku - Brest 2008*. po prvi put integralno predstavila svijetu svoju maritimnu kulturu na *Svjetskom festivalu mora i mornara - Brest 2008.*, koji se održao u ovoj povijesnoj francuskoj luci od 10. do 17. srpnja 2008. Posljednjeg dana festivala, 16. srpnja, kreće iz Bresta velika regata brodova prema 30 milja udaljenom Duarnanezu. Falkuša je stigla na cilj među stotinu prvih. Organizatori ovih događanja bili su Joško Božanić, Saša Lukić i Plamenko Bavčević, uz projektnu podršku tima McCann Erickson Hrvatska, službene marketinške agencije projekta, koju vode Ivica Vidović i Edvin Jurin.

2009.

28. *XV Forum Association of Mediterranean Maritime Heritage - From the Communities to Museum and vice versa*, Rovinj 21. - 23. rujna 2009. Joško Božanić predstavlja rad *The Idea of Virtual Adriatic Halieutic Museum*.

Dana 4. rujna 2009. *Ars halieutica* utemeljila je obnovljenu povijesnu regatu falkušama od Komiže do Palagruže. Evocirana je uspomena na sastanak komiških kapetana falkuša (*svičora*) u hvarskoj Loggi, gdje su se 9. svibnja 1593. sastala 74 *svičora* iz Komiže kako bi s vlastima Hvarske komune dogovorili datum polaska regate iz Komiže do Palagruže, kao i *regule* ponašanja sudionika regate.

Riječ je o najstarijoj poznatoj jedriličarskoj regati na svijetu, prema dokumentu (1593.) u kojemu su zapisana imena svih kapetana falkuša prijavljenih za regatu. Dokument se čuva u Župnom uredu u Visu. Tom prilikom u hvarskoj Loggi je uprizorena scenska igra donošenja odluke o regati.

Organizacija izložbe serije fotografija falkuše u pariškom metrou u veljači 2009. godine. Postavljanjem jumbo plakata (postera) na 200 stanica pariškog metroa, svojevrsne izložbe o falkuši, Hrvatska turistička zajednica u Parizu predstavila je Hrvatsku kao atraktivnu turističku destinaciju.

Falkuša *Comeza-Lisboa* objavljena je u monografiji *Le grand livre des Voiles & gréments*, Pariz, veljača 2009. godine. Bernard Cadoret, direktor najpoznatijeg francuskog časopisa za maritimnu baštinu, *Chase Maree*, sa suautorima Claude Maro i Michèle Cadoret objavljuje u veljači 2009. u Parizu enciklopedijsku monografiju o najpoznatijim jedrenjacima svijeta, *Le Grand Livre des Voiles & Gréments*, u koju je uvrštena i komiška falkuša *Comeza-Lisboa*.

Pariški časopisi *Yachting Classique* i *Loisirs Nautiques* pišu o falkuši. Novinarka Julie Clerc i fotograf Gérard Guittot dolaze u Komižu od 15. do 17. travnja 2009. u organizaciji *Office National Croate de Tourisme* da bi napravili reportaže za najpoznatije francuske časopise - *Yachting Classique* i *Loisirs Nautiques*.

2010.

Televizijske kuće *TV Voyage* i *TV5 Monde* snimaju falkušu u Komiži. Pariški *TV Planete Thalassa* snima dokumentarni film o falkuši.

Od 21. do 25. lipnja 2010. održana je prva obnovljena međunarodna povijesna regata *Rota Palagruzona* na relaciji Hvar - Vis, Vis - Komiža, Komiža - Palagruža, u kojoj je sudjelovalo dvadeset povijesnih brodova. Regatu je pratilo dvanaest stranih novinara, među kojima je bio i Thomas J. Strodel, čuveni snimatelj njujorške televizijske produkcijske kuće 24FPS PRODUCTIONS. U lipnju 2010. on se ponovno vratio u Hrvatsku da bi snimao dokumentarni film o *Roti Palagruzoni* za 24FPS PRODUCTIONS, koja emitira svoje filmove preko TV postaje *Fine Living Network* za gledateljstvo u 37 milijuna domova u SAD-u i u nekim europskim zemljama.

V Congresso Internazionale della Cultura Adriatica Nuova Serie, međunarodni kongres, *Francavilla al Mare - Split* od 14. - 18. lipnja, na kojem Joško Božanić

predstavlja rad *Morski Čovjek - Memento baštinicima jadranskog arhipelaga / L'Uomo Marino - Memento per gli eredi dell'archipelago*.

2011.

Organiziran je *Palermo Workshop Day, Arsenale di Palermo - Association of Mediterranean Maritime Museums, 25-26 October 2011*, na kojem sudjeluje Joško Božanić.

2012.

Les Tonneress de Brest 2012, od 13. - 19. srpnja 2012., falkuša *Comeza-Lisboa* sudjeluje u programu Festivala te u regati Atlantikom od Bresta do Douarnenez; organizirana je izložba Ive Pervana *Rota Palagruzona*.

The interpretation of Intangible heritages in museums UNESCO - ICOM: Workshop for the South Caucasus Region Museums, Tbilisi, Gruzija, 24. - 28. studenoga 2012., Joško Božanić bio je voditelj radionice predavljanja iskustva istraživanja maritimne baštine.

Za filmsku kuću *Planete Thalassa* snimljen je film Ferrica Bourateaua *Brest 2012*, u kojemu je prikazana falkuša *Comeza-Lisboa* u Brestu.

2013.

Venturieri - 6 Seminario Internazionale - Storia ed evoluzione nella progettazione, costruzione e recupero delle barce tradizionali, Chioggia, 1. lipnja 2013. Joško Božanić sudjeluje s radom *Aspetti della tradizione velica in Dalmazia*.

ICC6 6th Thematic Workshop Youth Forum, 2. - 6. listopada, Dubrovnik. Joško Božanić predstavlja rad *Traditional boat - Heritage for the Future*.

2014.

10th International Conference on Environmental Cultural Economics and Social Sustainability, Split, siječanj 2014. Joško Božanić predsjednik je organizacijskog odbora i predstavlja rad *Maritime Heritage and Cultural Tourism*.

I European Maritime Heritage Conference, Workum, Nizozemska. Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage*.

U Oslu je povodom 200. godišnjice utemeljenja Kraljevine Norveške organiziran *Festival mora skandinavskih zemalja*, na kojemu je predstavljena falkuša *Comeza-Lisboa*. Među brodovima iz svih nordijskih zemalja, od Grenlanda, Islanda i Farskih otoka do Norveške, Finske, Švedske i Danske, jedini brod s juga Europe i s Mediterana bila je hrvatska falkuša *Comeza-Lisboa*, koju je organizator Festivala *Forbundet Kysten - Federation for the Use and Preservation of Historical Vessel*, izabrao kao kuriozitetni brod s Mediterana da sudjeluje u paradi među tri stotine izabranih nordijskih brodova. Joško Božanić sudjeluje s predavanjem *Croatian Maritime Heritage*, a Ivo Pervan s izložbom *Rota Palagruzona - Traditional regatta from Komiza to Palagruza*.

2015.

Na *Festivalu mora* Cabo de Cruz u Španjolskoj od 9. do 12. srpnja 2015. okupili su se tradicionalni brodovi Galicije, Portugala i Francuske, uz jedan brod iz Hrvatske - komišku gajetu falkušu *Comeza-Lisboa*. Joško Božanić održao je predavanje *Croatian Maritime Heritage*, a Ivo Pervan napravio izložbu fotografija *Rota Palagruzona*.

Europe of Regions and the Mediterranean - Where is Croatia heading?, Sveučilište u Splitu, listopad 2015. Joško Božanić predstavlja rad *Croatian Maritime Heritage - Patrimony for the Future. The Example - historical boat of Gajeta Falkusa*.

Anatomija otoka, Vis, međunarodni znanstveni skup održan od 15. do 18. rujna 2015., na kojemu sudjeluje Joško Božanić s radom *Olujni arhipelag - halieutička antropologija jadranskih pučinskih otoka (Svetac, Jabuka, Brusnik, Biševo, Palagruža)*.

2016.

Croatian Maritime Heritage - The Patrimony for the Future - međunarodna konferencija, Bruxelles, EU Parlament 26. travnja 2016., na kojoj Joško Božanić izlaže rad pod naslovom *Falkuša - The Boat from the Depths of Time*.

Mediterranean Island Conference - Međunarodni sveučilišni centar Vern, Vis, 21. - 24. rujna 2016. Joško Božanić predstavlja rad *The Secrets of Vis Archipelago - An Anthropological Approach*.

Haring Sea Festival, Siglufjörður, Island, 7. - 9. srpnja 2017. Joško Božanić predstavlja rad *Adriatic - Gajeta Falkuša Heritage for the Future*.

2017.

Navalis 2017, the Boats Festival na rijeci Vltavi u Pragu od 17. - 18. svibnja 2017., na kojemu *Ars halieutica* sudjeluje gajetom falkušom *Comeza-Lisboa* pored falkuše *Palagruža* agencije *Alternatura* iz Komiže, i uz workshop koji je organizirala *Udruga Palagruža* iz Komiže. Joško Božanić drži predavanje *Croatian Maritime Heritage*, uz sudjelovanje poemom *Navigare necesse est* na otvaranju festivala.

2022.

Terra Marique - Heritage in support of European recovery, međunarodna konferencija, Strasbourg, EU Parliament, 6. srpnja. Joško Božanić predstavlja rad *Falkusa Boat Comeza-Lisboa from UNESCO Geopark Vis Archipelago - 25 Years of Croatian Maritime Heritage World Promotion (Lisbone EXPO 1998 - Strasbourg EU Parliament 2022)*.

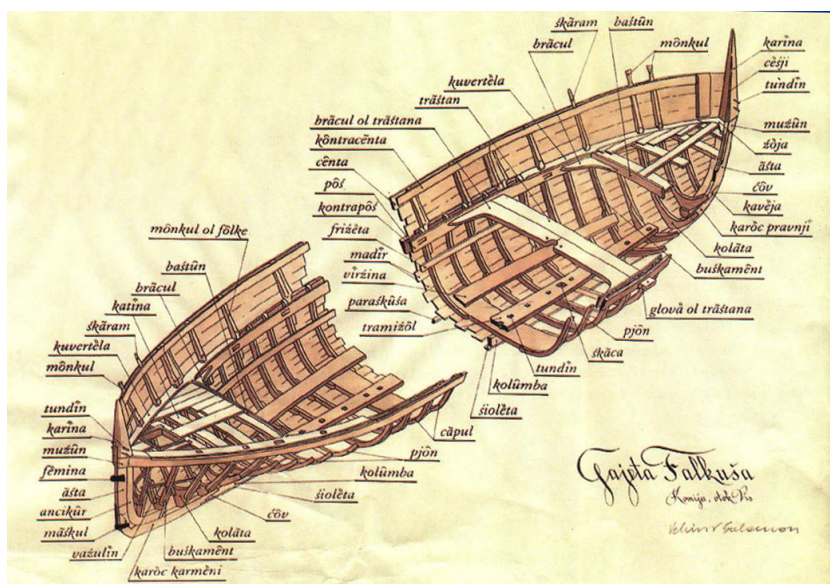
27th Forum Mediterranean Maritime Heritage - The Sea that Unites - Association of Mediterranean Maritime Museums, Pomorski muzej *Sergej Mašera* Piran, 28. rujna - 1. listopada 2022., na kojemu Joško Božanić sudjeluje s radom *Message from Palagruža. About the oldest sailing regatta in the world (Komiža - Palagruža)*.

2023.

Znanstvena konferencija *Otočnost u suvremenom društvenom kontekstu - Pogled u budućnost*, HAZU i Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 20. veljače 2023., na kojoj Joško Božanić sudjeluje s radom *Paradoksalnost fenomena insularnosti - Iskustvo UNESCO-ova Geoparka Viški arhipelag*.

3. Izložbe crteža i fotografija hrvatskih tradicionalnih brodova

1. V. Salamon - *Dubrovačko pomorstvo*. Dubrovnik, Knežev Dvor 1990.
2. V. Salamon - *Baština drvene brodogradnje u Hrvatskoj*. Dubrovnik, Galerija Luža 1990.
3. V. Salamon - *Hrvatski tradicijski brodovi*. HPT galerija, Zagreb 1990.
4. V. Salamon - *Komiška ribarska tradicija*. Knjižnica „Savski gaj“, Zagreb 1993.
5. V. Salamon - *Hrvatska drvena brodogradnja*. Brodogradilište Betina, Betina 1994.
6. V. Salamon - *Komiška brodograđevna tradicija*. Hrvatski pomorski muzej, Split 1994.
7. V. Salamon - *Hrvatska pomorska tradicija*. Guvernerova palača, Rijeka 1994.
8. V. Salamon - *Hrvatska pomorska tradicija*. Nacionalni pomorski muzej, Zagreb 1994.

Slika 6. Nomenklatura gajete falkuše - Velimir Salamon i Joško Božanić

9. V. Salamon - *Shipbuilding and ships of the Eastern Mediterranean in the 18th and the 19th centuries*. Pneumatiko kentro Atena 1995.
10. V. Salamon - *Construção de navios em madeira na Croácia*. Torre de Belem, Lisabon 1995.
11. V. Salamon - *Holzschiffbau an den Croatischen Adria Kueste*. Galerie Raumen Traditioneller, Hamburg 1995.
12. V. Salamon - *Gospa od Mora*. Knjižnica „Savski gaj“, Zagreb 2006.
13. V. Salamon - *Hrvatski tradicijski brodovi*. Galerija „Maltempo art“, Omišalj 2007.
14. V. Salamon - *Razvoj malološinske regatne pasare do jedrilice L5 nacionalne klase*. Galerija „Fritz“, Mali Lošinj 2007.
15. V. Salamon - *Terce jadranskih brodica*. Tehnički muzej, Zagreb 2011.
16. V. Salamon - *Terce jadranskih brodica*. Nacionalna knjižnica. Supetar 2011.
17. V. Salamon - *Valovi mrtvog mora*. „Atelier Lučko“, Zagreb 2012.
18. I. Pervan - *Rota Palagruzona. Dani falkuše u Zagrebu*, Galerija Mimara, Zagreb 2012.
19. I. Pervan - *Rota Palagruzona maritime heritage festival*. Forbundet kysten landsstevne - Bicentenari of the Norwegian Constitution, Oslo 2014.
20. I. Pervan - *Rota palagruzona maritime heritage festival*. XII. Encontro de embarcações tradicionais de Galicia, Cabo de Cruz 2015.
21. V. Salamon - *Brodice Jadrana - poezija u drvu*. Šibenik 2018.
22. V. Salamon - *Brodice Jadrana - poezija u drvu*. Ribarski muzej, Komiža 2018.

4. Projekti i rekonstrukcija povijesnih brodova

Velimir Salamon bio je pokretač sljedećih projekata obnove tradicionalnih hrvatskih brodova:

1. Replika gajete falkuše *Comeza-Lisboa*, Komiža 1997.
2. Replika gajete falkuše *Molo* u programu *Baby boat falkuša* pod pokroviteljstvom UNESCO-a, Komiža 2000.
3. Replika gajete falkuše *Mikula* Komiža 2008.
4. Replika bracer *Gospa od Mora*, Dubrovnik, 2012.
5. Replika gajete falkuše *Palagruža*, Komiža 2015.
6. Priprema dokumentacije za gradnju dubrovačke renesansne pedrijere.
7. Priprema dokumentacije za obnovu sagitte - gusarskog broda Omiša iz 12. st.
8. Nadziranje rekonstrukcije neretvanske trupe.
9. Nadziranje rekonstrukcije pasare iz Punta na otoku Krku.
10. Nadziranje gradnje replike dubrovačkog renesansnog galijuna.
11. Projekt obnove rovinjske batane.

5. Zaključak

Zatvoren je milenijski krug jedne povijesne barke - falkuše. Danas je ona artefakt kulturne baštine, ali i posuda kolektivne memorije jednog insularnog svijeta - Viškog arhipelaga. Ovu je barku svijet prepoznao kao simbol mediteranskog kulturnog identiteta Hrvatske. Gajeta falkuša nije samo povijesni brod - ona je primjer odgovora na izazov opstanka, i stoga naslijeđe za budućnost.

U nizu tekstova koje obuhvaća naša bibliografija, društveni i etički aspekt ove priče česta je tema. Ti su ribari morali stvoriti brod koji će imati optimalnu veličinu i koji će biti polifunkcionalan, da bi zadovoljio potrebe ribolova i života na dalekim i pustim otocima te bio iznimno brz, kako bi mogao pobjeći progoniteljima, gusarskim brodovima koji su otimali njihov proizvod - posoljenu ribu, kao i ribare koje su, ako bi ih uspjeli uhvatiti žive, prodavali na tržnicama robova kao najbolje veslače na galijama. Gusari su harali Jadranom sve do sredine devetnaestog stoljeća, a komiški ribari jedini su mogli opstati kao pučinski ribari na Mediteranu, jer su organizirali regate u kojima je sudjelovalo do pet stotina naoružanih ribara u stotinjak falkuša te su se mogli oduprijeti i najjačim napadačima. Da bi bilo moguće odoljeti napadima gusara i preživjeti u najtežim uvjetima ribolova na otvorenom moru, daleko od sigurnih luka, i izdržati ekstremne napore danonoćnog rada, nužno je bilo poštivanje visokih moralnih principa uzajamne suradnje, međusobnog pomaganja i etičkih principa, unatoč žestokoj međusobnoj konkurenciji u borbi za preživljavanje.

Slika 7. Hrvatski jedrenjaci – Velimir Salamon

S obzirom na ograničen prostor koji imamo u ovom Zborniku za prikaz ostvarenih rezultata našeg znanstveno-istraživačkog rada i promocije hrvatske maritimne baštine, ovdje ne možemo prezentirati našu bogatu bibliografiju nastalu u protekla tri desetljeća. Stoga ćemo ovdje navesti numerički prikaz naše halijeutičke (maritimološke) bibliografije, i popis samo deset referentnih radova.

Objavljeno je ukupno 12 knjiga na temu maritimne kulture. Od tih knjiga, 4 su objavljene i na engleskom jeziku, jedna na talijanskom i jedna na španjolskom. Među njima je 9 monografija i 3 beletrističke knjige - jedna drama (na komiškome govoru i na španjolskom), i dvije zbirke pjesama na komiškome govoru. Objavljeno je 55 znanstvenih radova, 105 stručnih i 73 publicistička rada. Od ukupnog broja objavljenih radova, 46 radova objavljeno je na stranim jezicima - najviše na engleskom (29) te na talijanskom (11), španjolskom (3), njemačkom (2) i portugalskom (1).

Literatura

- V. Salamon (1995). *Construcao de navios em madeira na Croacia*. Katalog Izložbe o maritimnoj baštini u Hrvatskoj, Tore de Belem u Lisabonu
- V. Salamon, J. Božanić, N. Bobanac (1997). *Experience of Cultural Anthropological Approach to Reconstruction and Presentation of the Maritime Heritage*. III Forum on Maritime Heritage, Barcelona, 1997.
- V. Salamon, N. Bobanac, Z. Herold, Z. Robotić. (1999). *The Batana from Rovinj (Rovigno), Istria and the Trupa from the River Neretva (Nerenta) Delta*.
- J. Božanić, N. Bobanac, V. Salamon (1999). *L' experiència de l'enfocament antropològic i cultural per a la reconstrucció i presentació del patrimoni marítim*. Zbornik radova s konferencije u Barceloni, časopis *Drassana*, 8, 18-25.
- V. Salamon, J. Božanić (2001). *The Gajeta Falkuša from Komiža - Reconstruction Project*. U knjizi V. Salamon, J. Božanić i N. Bogdanović (2001). *Experience of the Boat - Wooden Shipbuilding Heritage in Croatia*. Pomorski muzej Dubrovnik, *Ars halieutica* Komiža - Zagreb, 2001.
- V. Salamon, J. Božanić (2001). *The Purpose of Learning the Experience of the Sea*. U knjizi *Experience of the Boat - Wooden Shipbuilding Heritage in Croatia*, Pomorski muzej Dubrovnik, *Ars halieutica* Komiža - Zagreb, 2001.
- J. Božanić (2001). *Summa falkušiana*. Knjiga Mediterana, Split, listopad 2000., Mogućnosti br. 1-2, 2001.
- J. Božanić (2007). *Lingua franca in the Dalmatian fishing and nautical terminology*. Wessex Institute of Technology Conference. Repairs and Maintenance of Heritage Architecture X, Prag, 4. – 7. srpnja 2007. pp. 11 – 22
- J. Božanić (2022). *Insula Ultima. A Guide through the Open Sea Islands of the UNESCO Geopark Vis Archipelago: Palagruža, Jabuka, Saint Andrea, Brusnik, Biševo*. Geopark Viški arhipelag, Komiža
- J. Božanić (2020). *The Sea as the Way, Interpretation of the Concept of the Sea in the Mediterranean cultural context*. U knjizi J. Knezović (2020) *A Sensibl guide to Split and its islands*. Berlin